

II

HISTORIJSKA GRAĐA //
HISTORICAL RECORDS

Prof. dr. Sead SELIMOVIĆ
Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli
sead.selimovic20@gmail.com

Izvorni naučni rad // Original scientific paper
UDK/UDC: 94(497.6)"1991/2013" (093)
314:314.1:341.4:355.4(497.6 Bratunac)"1991/2013"

BRATUNAC OD 1991. DO 2013. GODINE: PROMJENE U ETNIČKOJ STRUKTURI STANOVNIŠTVA POD UTJECAJEM AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU I GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA

Apstrakt: *Prije agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, u Bratuncu su zajedno živjeli Bošnjaci, Srbi, Hrvati, Jugoslaveni i ostali. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u Bratuncu je živjelo 33.619 stanovnika. Bošnjaka je bilo 21.535 ili 64,06%, Srba 11.475 ili 34,13%, Hrvata 40 ili 0,12%, Jugoslavena 223 ili 0,66% i ostalih 346 ili 1,03%. Stanovništvo Općine je živjelo u gradu Bratuncu i još 12 mjesnih zajednica.*

Bošnjaci su činili većinu stanovništva u gradu Bratunac (4.311 ili 56,02%) te u mjesnim zajednicama: Bjelovac (78,72%), Blječeva (53,05%), Glogova (99,37%), Konjević Polje (99,15%), Podčauš (67,77%), Suha (88,76%), Voljavica (87,69%) i Žlijebac (51,55%).

Srbi su bili većina u mjesnim zajednicama: Fakovići (75,43%), Hranča (52,02%), Kravica (64,72%) i Osamsko (72,37%).

Bratunac je, kao strateški važan grad u planovima i ciljevima agresora, bio meta napada već od 1991. godine. Na ovaj bosanski grad je planirana, pripremana i organizovana agresija i zločin genocida nad Bošnjacima, te drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. U Bratuncu su organizirani logori za Bošnjake, ubijeni civili su "zatrpavani" u masovne grobnice, vršena su masovna i sistematska silovanja i drugi oblici seksualnog nasilja, ciljano uništavanje bošnjačke elite, masovno protjerivanje i deportacija civila, uništavanje kulturnih dobara i imovine, te uništavanje vjerskih objekata.

Godine 2013. izvršen je popis stanovništva u Bosni i Hercegovini. Bio je to prvi popis nakon rata i agresije. U Bratuncu je bilo 20.340 stanovnika, što je za 13.279 osoba manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 12.350 ili 875 osoba više u odnosu na 1991. godinu. Bošnjaka je bilo 7.803 što je 13.732 osobe manje u odnosu na 1991. godinu. Hrvata je bilo 33 što je 7 osoba manje u odnosu na 1991. godinu. Ostalih je bilo 154 ili 0,76% ukupnog stanovništva Bratunca.

Procentualno je Srba bilo 60,72%, Bošnjaka 38,36% a Hrvata 0,16%. U odnosu na 1991. godinu Srba je bilo više u ukupnom stanovništvu Bratunca za 26,59%. Bošnjaka je bilo manje za 25,70%, a Hrvata manje za 0,04%.

Uzroci ovakvih promjena u etničkoj strukturi stanovništva Bratunca mogu se tražiti u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, etničkom čišćenju i genocidu nad Bošnjacima. U periodu 1991-2013. godine broj Bošnjaka se u bratunačkoj općini smanjio sa 21.535 na 7.803 (za 13.732 osobe), a procentualno se njihov broj smanjio sa 64,06% na 38,36% u ukupnom stanovništvu ove općine. Svakako, ne treba zanemariti ni druge uzroke smanjenja Bošnjaka u Bratuncu kao što su sigurnosna situacija, ekonomska položaj, obrazovanje, putna i druga infrastruktura itd.

Prema popisu stanovništva 2013. godine bratunačka općina imala je 43 naselja, uključujući i grad Bratunac. Analizom podataka mogu se vidjeti ogromne promjene u etničkoj strukturi općine, a posebno u gradskom naselju Bratunac. U periodu 1991-2013. godine broj stanovnika grada se povećao za 163 ili 2,12%. Bošnjaka je 1991. godine bilo 4.311 ili 56,02% u ukupnom stanovništvu Bratunca, 2013. samo 730 ili 9,29%. Broj Bošnjaka bio je manji u odnosu na 1991. godinu za 3.581 osobu ili 46,73% u ukupnom stanovništvu Bratunca.

U istom periodu broj Srba se povećao sa 3.037 (39,47%) na 6.997 osoba (89,04%). Broj Hrvata se smanjio sa 33 na 27. Historijski izvori pokazuju da je iz grada protjerano bošnjačko stanovništvo, a da je njihov povratak opstruiran na razne načine.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, Bratunac, agresija, rat, genocid, etničko čišćenje, Bošnjaci, Srbi, Hrvati, povratak.*

BRATUNAC FROM 1991 TO 2013: CHANGES IN THE ETHNIC STRUCTURE OF THE POPULATION UNDER THE INFLUENCE OF AGGRESSION ON THE REPUBLIC OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND GENOCIDE AGAINST BOSNIACS

Abstract: *Before the aggression on the Republic of Bosnia and Herzegovina, Bosniaks, Serbs, Croats, Yugoslavs and others lived together in Bratunac. According to the 1991 census, there were 33,619 inhabitants in Bratunac. There were 21,535 or 64.06% Bosniaks, 11,475 or 34.13% Serbs, 40 or 0.12% Croats, 223 or 0.66% Yugoslavs and the other 346 or 1.03%. The population of the Municipality lived in the town of Bratunac and 12 other local communities.*

Bosniaks made up the majority of the population in the town of Bratunac (4,311 or 56.02%) and in local communities: Bjelovac (78.72%), Blječeva (53.05%), Glogova (99.37%), Konjević Polje (99, 15%), Podčauš (67.77%), Suha (88.76%), Voljavica (87.69%) and Žlijebac (51.55%).

Serbs were the majority in local communities: Fakovići (75.43%), Hranča (52.02%), Kravica (64.72%) and Osamsko (72.37%).

Bratunac, as a strategically important city in the plans and goals of the aggressors, has been the target of attacks since 1991. Aggression and the crime of genocide against Bosniaks, as well as other forms of crimes against humanity and international law, were planned, prepared and organized against this Bosnian town. Camps for Bosniaks were organized in Bratunac, killed civilians were “buried” in mass graves, mass and systematic rapes and other forms of sexual violence were carried out, targeted destruction of the Bosniak elite, mass expulsion and deportation of civilians, destruction of cultural goods, property and destruction of religious buildings.

In 2013, a census was conducted in Bosnia and Herzegovina. It was the first census after the war and aggression. There were 20,340 inhabitants in Bratunac, which is 13,279 less than in 1991. There were 12,350 Serbs or 875 more people than in 1991. There were 7,803 Bosniaks, which is 13,732 fewer than in 1991. There were 33 Croats, which is 7 less than in 1991. The rest were 154 or 0.76% of the total population of Bratunac.

The percentage of Serbs was 60.72%, Bosniaks 38.36% and Croats 0.16%. Compared to 1991, there were Serbs in the total population of Bratunac by 26.59%. There were 25.70% fewer Bosniaks and 0.04% fewer Croats.

The causes of such changes in the ethnic structure of the population of Bratunac can be traced to aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina, ethnic cleansing and genocide against Bosniaks. In the period 1991-2013, the number of Bosniaks in the municipality of Bratunac decreased from 21,535 to 7,803 (by 13,732 persons), and their percentage decreased from 64.06% to 38.36% in the total population of this municipality. Certainly, other causes of the decrease of Bosniaks in Bratunac should not be neglected, such as the security and economic situation, education, lack of roads and other infrastructure, etc.

According to the 2013 census, Bratunac municipality had 43 settlements, including the town of Bratunac. The analysis of the data shows huge changes in the ethnic structure of the municipality, especially in the urban settlement of Bratunac. In the period 1991-2013, the population of the city increased by 163 or 2.12%. In 1991, there were 4,311 or 56.02% Bosniaks in the total population of Bratunac, in 2013 only 730 or 9.29%. The number of Bosniaks was lower than in 1991 by 3,581 people or 46.73% of the total population of Bratunac.

In the same period, the number of Serbs increased from 3,037 (39.47%) to 6,997 persons (89.04%). The number of Croats decreased from 33 to 27. Historical sources show that the Bosniak population was expelled from the town and that their return was obstructed in various ways.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, Bratunac, aggression, war, genocide, ethnic cleansing, Bosniaks, Serbs, Croats, return.*

Uvod

Republika Bosna i Hercegovina je u periodu 1992. do 1995. godine bila meta agresije “susjeda”, Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske.¹

Rezultati naučnih istraživanja zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, pretežno empirijskih naučnih istraživanja interdisciplinarnog karaktera, potvrđuju da je, na osnovama srpske i hrvatske nacionalističke ideologije, politike i prakse, u svim okupiranim mjestima i gradovima u opsadi Republike Bosne i Hercegovine 1992-1995. planski, sistematski i organizovano izvršen zločin genocida. Države Srbija i Crna Gora (Savezna Republika Jugoslavija) i Republika Hrvatska odredile su historijske i strateške ciljeve: zauzimanje i uništenje države Bosne i Hercegovine i istrebljenje Bošnjaka.²

S tim u vezi, planirano je i organizovano sistemsko izvršenje svih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, a posebno zločina protiv mira i zločina genocida, s ciljem potpunog uništenja Republike Bosne i Hercegovine kao države i genocida nad Bošnjacima, pripadnicima nacionalne, etničke i vjerske grupe kao takve.

1 O agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocidu nad Bošnjacima svjedoče mnogobrojni historijski izvori i literatura. Vidi, između ostaloga: Arhiv ICTY, Predmet broj IT-96-21-T, (Predmet: Čelebići 1998), *Presuda Pretresnog vijeća*, Hag, 16. 11. 1998; Arhiv ICTY, Predmet broj IT-94-1-A, (Predmet protiv Duška Tadića), *Presuda Žalbenog vijeća*, Hag, 15. 07. 1999; Arhiv ICTY, Predmet broj IT-96-21-A, (Predmet: Čelebići 2001), *Presuda Žalbenog vijeća*, Hag, 20. 02. 2001; Arhiv ICTY, Predmet broj IT-99-36-T, (Predmet: Radoslav Brđanin), *Presuda Žalbenog vijeća*, Hag, 1. 9. 2004; *Presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, Hag, 26. 2. 2007; Arhiv ICTY, Predmet broj IT-04-74, (Predmet: Prlić i drugi), *Presuda Žalbenog vijeća*, Hag, 29. 11. 2017; Vidi i predmete (ICTY) protiv Slobodana Miloševića, Radovana Karadžića, Ratka Mladića, Ljubiše Beare, Zdravka Tolimira, Vujadina Popovića, Radislava Krstića, Drage Nikolića, Momira Nikolića, Radivoja Miletića, Dragana Obrenovića, Dražena Erdemovića; Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu planiranje, priprema, izvođenje*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2004; Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet u Sarajevu i Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, Sarajevo 2012. (dalje: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*); Smail Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum – legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, knjiga 1, 2, 3, Sarajevo 2016. (dalje: S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*). Vidi i: Mesud Šadinlija, *Historiografija i pitanje karaktera rata u Bosni i Hercegovini 1992-1995, Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001-2017), I*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje humanističkih nauka, knjiga 47/1, Sarajevo 2020, 339-351; Marko Attila Hoare, *Historiografija genocida u Bosni i Hercegovini 1992-1995. u radovima stranih naučnika, Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001-2017), II*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje humanističkih nauka, knjiga 47/2, Sarajevo 2020, 11-20; Merisa Karović Babić, *Historiografija i historijski izvori o genocidu u Srebrenici, Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001-2017), II*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje humanističkih nauka, knjiga 47/2, Sarajevo 2020, 21-69; Izet Šabotić, *Historiografija o Tuzli i Tuzlanskom kraju, koja se odnosi na novi vijek i savremeno doba, nastala u vremenu 2001-2018. godine, Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001-2017), II*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje humanističkih nauka, knjiga 47/2, Sarajevo 2020, 127-160.

2 Vidi: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*; S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*.

Srbijanski, crnogorski i hrvatski režimi, na čelu sa Slobodanom Miloševićem, Franjom Tuđmanom i njihovim poslušnicima, planirali su, pripremali i organizovali agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima, rukovodili i komandovali provođenjem agresije; operativno planirali, pripremali, koordinirali, usmjeravali i preko svojih oficira vodili borbene operacije protiv Bosne i Hercegovine; osiguravali živu silu (starješinski i vojnički kadar), kompletnu logističku podršku (tenkove, transportere, helikoptere, artiljerijsko i pješadijsko naoružanje, radarsko-računarska sredstva, minsko-eksplozivna sredstva, municiju, gorivo i mazivo i druge strateške sirovine; sanitetski materijal; zdravstveno osiguranje i svu drugu vojnu opremu, zatim plate i penzije, te tako neposredno učestvovali u izvršenju genocida i dugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Samo u periodu do 31. decembra 1994. godine Savezna Republika Jugoslavija je za izvođenje agresije osigurala 89,4% pješadijske, 73% artiljerijske i 95,1% protivavionske municije.³

Savezna Republika Jugoslavija je u Republici Bosni i Hercegovini formirala paradržavnu tvorevinu Srpsku Republiku Bosnu i Hercegovinu (Republiku Srpsku), koja je djelovala u ime Srbije i Crne Gore (Savezne Republike Jugoslavije) – u svojstvu *de iure* i *de facto* organa i/ili agenta Savezne Republike Jugoslavije, odnosno u svojstvu i za račun i korist Savezne Republike Jugoslavije.

Osim toga, Srpska Republika Bosna i Hercegovina (Republika Srpska) bila je samo puki instrument Savezne Republike Jugoslavije, bez ikakve stvarne, političke i vojne samostalnosti, a preko koje je, pored drugih državnih organa, djelovala Savezna Republika Jugoslavija, koja je imala ukupnu i efektivnu kontrolu nad političkim i vojnim rukovodstvom RS-a.⁴

Jedan od strateških ciljeva srpske nacionalističke ideologije, politike i prakse je Bosansko podrinje, kao cjelovit geopolitički prostor, po kome rijeka Drina predstavlja kičmu spajanja teritorija istočne Bosne s Republikom Srbijom, što je i jedan od “strateških ciljeva srpskog naroda u Bosni i Hercegovini”.⁵

Cilj ovoga rada je da prikaže i objasni promjene u etničkoj i vjerskoj strukturi stanovništva Bratunca u periodu 1991-2013, pod utjecajem agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocida nad Bošnjacima.

Bratunac je, kao strateški važan grad u planovima i ciljevima agresora, bio meta napada već od 1991. godine. Na ovaj bosanski grad je planirana, pripremana i organizovana agresija i zločin genocida nad Bošnjacima, te drugi oblici zločina

3 Navedene podatke je pravovremeno, još u toku sudskog procesa, posjedovao Međunarodni sud pravde, ali ih, nažalost, kao i mnoge druge krucijalne dokaze o neposrednom učešću i odgovornosti Savezne Republike Jugoslavije u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocidu nad Bošnjacima, nije uzeo u obzir. *Agresija na RBiH i genocid nad Bošnjacima*, <http://www.bosnjaci.net/>. (Preuzeto: 20. decembra 2016).

4 Vidi: Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu.*; Intervju akademika Smaila Čekića, <http://vijesti.ba/clanak/347803/akademik-cekic-naveo-cinjenice-relevantni-dokazi-za-reviziju-presude-apsolutno-postoje>. (Preuzeto: 16. februara 2017); Smail Čekić, *Naučne činjenice o genocidu nad Bošnjacima*, 14-15.

5 *Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, broj 02-130/92, Banja Luka, 12. maja 1992., „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 22, petak 26. novembar 1993, 866.

protiv čovječnosti i međunarodnog prava. U Bratuncu su organizirani logori za Bošnjake, ubijeni civili su “zatrpavani” u masovne grobnice, vršena su masovna i sistematska silovanja i drugi oblici seksualnog nasilja, ciljano uništavanje bošnjačke elite, masovno protjerivanje i deportacija civila, uništavanje kulturnih dobara i imovine, te uništavanje vjerskih objekata.

Bratunac 1991: Etnička struktura stanovništva

Grad Bratunac je smješten uz uzak pojas srednjeg toka rijeke Drine. Sjevernu i istočnu granicu općine sa Srbijom čini rijeka Drina, dok se na jugu i zapadu graniči sa općinom Srebrenica, te manjim dijelom sa općinama Vlasenica i Zvornik. Putna komunikacija Bratunac – Voljavica – Bjelovac - Skelani izlazi na most na Drini koji ovu regiju povezuje sa Srbijom, a put Bratunac – Vlasenica – Kladanj sa glavnim gradom Bosne i Hercegovine, Sarajevom. Bratunac je dobro povezan i sa Zvornikom, Tuzlom, Bijeljinom i drugim bosanskohercegovačkim gradovima.

Geografski položaj, razvijena privreda, obrazovanje i zdravstvo utjecali su da Bratunac bude privlačno mjesto za život ljudi različitih kultura, vjera i naroda. Prije agresije, u Bratuncu su zajedno živjeli Bošnjaci, Srbi, Hrvati, Jugoslaveni i ostali.

Etnička struktura stanovništva Bosne i Hercegovine i Bratunca, prema popisu stanovništva 1991. godine, predstavljena je u tabeli 1:⁶

Tabela 1.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine i Bratunca prema etničkoj pripadnosti po popisu stanovništva 1991. godine						
Bosna i Hercegovina	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Jugoslaveni	Ostali
	4.377.033	1.902.956	1.366.104	760.852	242.682	104.439
Bratunac	33.619	21.535	11.475	40	223	346

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u Bosni i Hercegovini je živjelo 4.377.033 stanovnika. Najbrojniji narod bili su Bošnjaci, kojih je bilo 1.902.956 ili 43,50%. Srba je bilo 1.366.104 ili 31,2%, Hrvata 760.852 ili 17,4%, Jugoslavena 242.682 ili 5,5%, ostalih 104.439 ili 2,38%.

U Bratuncu je živjelo 33.619 stanovnika. Bošnjaka je bilo 21.535 ili 64,06%, Srba 11.475 ili 34,13%, Hrvata 40 ili 0,12%, Jugoslavena 223 ili 0,66% i ostalih 346 ili 1,03%.

⁶ *Popis stanovništva Bosne i Hercegovine 1991. godine*, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo 1999.

Stanovništvo Općine je živjelo u gradu Bratuncu i još 12 mjesnih zajednica, što se može vidjeti u tabeli 2.⁷

Tabela 2.

Stanovništvo općine Bratunac po mjesnim zajednicama, prema etničkoj pripadnosti, po popisu stanovništva 1991. godine						
	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Jugoslaveni	Ostali
Bratunac - općina	33.619	21.535	11.475	40	223	346
Bjelovac	3.985	3.137	804	1	14	29
Blječeva	1.197	635	554	0	5	3
Bratunac – grad	7.695	4.311	3.037	32	159	156
Fakovići	1.526	358	1.151	0	12	5
Glogova	1.913	1.901	6	6	4	1
Hranča	1.851	878	963	2	1	7
Konjević Polje	4.583	4.544	9	0	7	23
Kravica	3.359	1.161	2.174	1	3	20
Osamsko	2.244	590	1.624	1	5	24
Podčauš	1.263	856	346	1	0	60
Suha	1.379	1.224	132	1	11	11
Voljavica	1.625	1.425	198	0	0	2
Žlijebac	999	515	477	0	2	5

Najviše stanovnika Općine živjelo je u gradu Bratunac - 7.695 ili 22,89% ukupnog stanovništva općine. U Mjesnoj zajednici Konjević Polje živjelo je 4.583 stanovnika ili 13,63% ukupnog stanovništva općine, Bjelovac - 3.985 ili 11,85%, Kravica – 3.359 ili 9,99%, Osamsko – 2.244 ili 6,67%, Glogova – 1.913 ili 5,69%, Hranča – 1.851 ili 5,51%, Voljavica – 1.625 ili 4,83%, Fakovići – 1.526 ili 4,54%, Suha – 1.379 ili 4,10%, Podčauš – 1.263 ili 3,76%, Blječeva – 1.197 ili 3,56% i Žlijebac – 999 ili 2,97% ukupnog stanovništva općine Bratunac.

Bošnjaci su činili većinu stanovništva u gradu Bratunac (4.311 ili 56,02%), te u mjesnim zajednicama: Bjelovac (78,72%), Blječeva (53,05%), Glogova (99,37%), Konjević Polje (99,15%), Podčauš (67,77%), Suha (88,76%), Voljavica (87,69%) i Žlijebac (51,55%).

Srbi su bili većina u mjesnim zajednicama: Fakovići (75,43%), Hranča (52,02%), Kravica (64,72%) i Osamsko (72,37%).

Dakle, Bošnjaci su činili većinu stanovništva u gradu Bratunac i osam mjesnih zajednica, a Srbi u četiri mjesne zajednice. To se može objasniti činjenicom da su Bošnjaci kroz historiju činili većinu stanovništva Bosanskog podrinja, pa tako i Bratunca. Kod Bošnjaka je bio i veći priraštaj u odnosu na druge etničke grupe. Treba istaći i činjenicu da je period mira i prosperiteta od 1945. do 1991. godine omogućio da se oni “razvijaju” kao narod u Bosni i Hercegovini i socijalističkoj Jugoslaviji.

⁷ *Popis stanovništva Bosne i Hercegovine 1991. godine*, po mjesnim zajednicama, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo 1999.

Pripremanje genocida nad Bošnjacima

Općina Bratunac bila je od iznimnog strateškog značaja za bosanske Srbe, jer je predstavljala dio teritorije koja je povezivala srpsko stanovništvo Bosne i Hercegovine sa susjednom državom Srbijom.

Rukovodstvo Srpske Demokratske Stranke (SDS) trebalo je da provede u djelo planove Slobodana Miloševića i Srpske akademije nauka i umjetnosti (SANU) o stvaranju etnički čistih prostora, prostora na kojima će živjeti samo Srbi. Pošto je u općini Bratunac bilo 64,06% Bošnjaka, onda je taj prostor kao i cijelo Bosansko podrinje trebalo "etnički očistiti".

Naoružavanje Srba u Bratuncu bilo je u vrhu prioriteta SDS-a. U aprilu 1991. godine, nakon sjednice Glavnog odbora SDS-a na kojoj je Radovan Karadžić praktično objavio rat uz obrazloženje da je Srbima preostala samo „Velika Srbija“, sastanak su održali i trojica SDS-ovaca zaduženih za istočnu Bosnu: Miroslav Deronjić, Goran Zekić i Rajko Dukić. Na tom sastanku Rajko Dukić je rekao da je političko rukovodstvo SDS-a u Bosni i Hercegovini donijelo odluku da se Srbi u Bosni i Hercegovini naoružaju. Dalje im je prenio da je lično Radovan Karadžić ubijedio Slobodana Miloševića, koji je u to vrijeme bio predsjednik SFRJ, da naoruža Srbe u Bosni i Hercegovini. Dukić je rekao Deronjiću i Zekiću da će oni biti zaduženi za područje Srebrenice i Bratunca.⁸

Početak maja 1991. godine, Miroslav Deronjić i Goran Zekić sastali su se s Mihaljem Kertesom u Beogradu i tu je dogovorena prva isporuka oružja za Bratunac. Miroslav Deronjić je lično učestvovao u toj isporuci oružja. Kertes je na tom sastanku rekao da je političko i državno rukovodstvo SFRJ odlučilo da će područje 50 kilometara od rijeke Drine biti srpsko. U jesen ili krajem ljeta 1991. godine, u Milićima je formiran centar za daljnju raspodjelu oružja. Uloga Srbije u naoružavanju srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini kristalno je jasna. Na području Bratunca, u selu Voljavica, tokom agresije su bile stacionirane Crvene beretke, jedinica za specijalne operacije Službe državne bezbjednosti Republike Srbije.⁹

8 Arhiv ICTY, Predmet IT-02-61 (Predmet: Miroslav Deronjić), *Presuda Pretresnog vijeća od 30. marta 2004*; Arhiv ICTY, Predmet IT-02-54 (Predmet: Slobodan Milošević), *Izjava svjedoka Miroslava Deronjića.*; Vidi: Edina Bećirević, *Na Drini genocid: istraživanje organiziranog zločina u istočnoj Bosni*, Buybook, Sarajevo 2009. (dalje: E. Bećirević, *Na Drini genocid*); Sead Selimović, Izet Šabotić, *Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine 1992-1995*, Bosanski kulturni centar, Tuzla 2017, 415-418. (dalje: S. Selimović, I. Šabotić, *Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine*).

9 U slučaju Haško tužilaštvo protiv Slobodana Miloševića iznijeti su brojni dokazi kao potpora ovoj tezi. Naime, jedan od bliskih saradnika Slobodana Miloševića, svjedok koji je protiv Miloševića svjedočio pod šifrom B-129, potvrdio je jedinstvo i izvanrednu koordinaciju svih srpskih snaga u agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Svjedok B-129 bio je prisutan kada je Slobodan Milošević naglasio da Arkan mora biti pod kontrolom, te dodao: „Sad su nam potrebni takvi ljudi, ali niko ne sme da pomisli da je jači od države.“ Vidi: „Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude“, *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, (IT-02-54), par. 306, 109; Vidi: E. Bećirević, *Na Drini genocid*.

U bratunačkoj općini dizanje nacionalnih tenzija dobija na intenzitetu, avgusta i septembra mjeseca 1991. godine. S tim u vezi posebno se ističu “srpski nacionalisti” sa područja sela Kravice. Tako je ubijanje civila postalo stvarnost u Bratuncu. Dana 3. septembra 1991. godine, u zaseoku Kajići, selo Kravica, ubijena su dva mladića, Džemo Jusić i Nedžad Hodžić. Iako se znalo ko su počinio, SDS je spriječila da se zločinci predaju sudskim organima.¹⁰

Čelnici SDS su u saradnji sa obavještajno-sigurnosnim organima Srbije i tzv. JNA, širom Bosne i Hercegovine sijali strah i stvarali haos. Stvarano je haotično stanje u svim segmentima života: blokiran je rad mnogih preduzeća, mnogi rukovodioci su smjenjivani ili otpušteni sa posla, otpušteni su ili smjenjivani rukovodioci organa uprave. Osim toga, vršena su ubistva, posebno Bošnjaka na teritoriji tzv. SAO, a SDS je zabranio bilo kakve istražne aktivnosti na rasvjetljavanju ubistava i kažnjavanju počinitelja.¹¹

Namjera SDS-a i Radovana Karadžića¹² bila je da se provede genocid nad Bošnjacima. S tim u vezi Radovan Karadžić, predsjednik SDS-a, je u telefonskom razgovoru sa Gojkom Đogom 12. oktobra 1991. godine kazao da će Bošnjaci nestati, da će nestati sa površine zemlje, da će biti “krvi do koljena”, da će to biti “pokolj krvavi”. Radovan Karadžić je ponovio svoje prijetnje 13., 14. i 15. oktobra 1991. godine. “ (...) Za dva – tri dana Sarajevo će nestati i biće pet stotina hiljada mrtvih. Za mjesec dana u Bosni i Hercegovini će nestati Muslimani“, rekao je Karadžić. Svoje prijetnje ponovio je i u Skupštini Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, 14. oktobra 1991. godine. “ (...) Ovo je put na koji vi hoćete da izvedete Bosnu i Hercegovinu ista ona autostrada pakla i stradanja kojom su pošli Slovenija i Hrvatska. Nemojte da mislite, da nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak, jer muslimanski narod ne može da se odbrani ako bude rat ovdje“, prijetio je Karadžić.¹³

Predsjednik SDS Radovan Karadžić, bio je ubijeden da se Bošnjaci u ratu ne mogu odbraniti i da će nestati sa lica zemlje. Njegovu politiku slijedili su predsjednici općinskih odbora SDS širom Bosne i Hercegovine.

10 Više o tome vidi: E. Bećirević, *Na Drini genocid*; Nijaz Mašić, *Srebrenica: agresija, otpor, izdaja, genocid*, Općina Srebrenica, Srebrenica 1999, 53. (dalje: N. Mašić, *Srebrenica*); Avdo Huseinović, *Naser Orić - od Gazimestana do Haga i nazad*, Haber, Sarajevo 2013, 47-52. (dalje: A. Huseinović, *Naser Orić*).

11 Senija Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva 1992-1995. (metodi, pravci, statistički pokazatelji)*, *Historijski pogledi*, god. II, br. 2, Tuzla 2019, 384. (dalje: S. Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva*).

12 O ratnom zločincu Radovanu Karadžiću vidi: Robert J. Donia, *Radovan Karadžić – uzroci, postanak, i uspon genocida u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2016.

13 Arhiv ICTY, Predmet IT-02-54-T, Pred pretresnim vijećem III, *Tužilac protiv Slobodana Miloševića, drugi pretpretresni podnesak tužilaštva* (Optužnice u vezi sa Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom), 31. maj 2002, paragraf 61 i 200, napomena 400; Vidi i: *Miloševiću dokazan genocid u Bosni: Međupresuda Haškog tribunala od 16. juna 2004*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2007, 143.

Poslanici SDS i Srpskog pokreta obnove (SPO) su 24. oktobra 1991. godine u Sarajevu donijeli Odluku o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.¹⁴ Nelegalna odluka bila je jasan znak u kome pravcu će ići politika SDS u Bosni i Hercegovini. Na istoj sjednici donesena je i Odluka o raspisivanju i provođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini 9. i 10. novembra 1991. godine, na kojem se srpski narod treba da izjasni o pitanju da li je "saglasan sa odlukom Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, od 24. oktobra 1991. godine, da srpski narod ostane u zajedničkoj državi Jugoslaviji, sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajina, SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem, te drugim koji se za taj ostanak izjasne."¹⁵ Bilo je očito i potpuno jasno da se na ovaj način stvara "Velika Srbija". Kada je SDS, 26. oktobra 1991. godine u Banja Luci, objelodanio naređenje o nasilnom preuzimanju vlasti i zadacima u ratnim uslovima, bilo je potpuno jasno da je rat kao opcija neizbježan.¹⁶

Nelegalna Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je 21. novembra 1991. godine donijela odluku o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini, čime je počelo zaokruživanje tzv. "srpskih prostora".¹⁷ Dana 9. januara 1992. godine u Sarajevu je donesena Deklaracija o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine. U tački 2 Deklaracije, piše da se "Rpublika nalazi u sastavu Savezne države Jugoslavije kao njena federalna jedinica."¹⁸

Bio je to potpuno nelegalan čin pošto tada važeći Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine to nije dopuštao. Osim toga, Deklaracija je donesena od strane nelegalne tzv. Skupštine srpskog naroda. Iza ove paradržavne tvorevine stajala je u stvari Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ), koja je bila u procesu raspadanja, odnosno režim Slobodana Miloševića.

Političke i druge aktivnosti SDS i bosanskih Srba pratile su i aktivnosti JNA, a sve to je koordinirano iz centra u Beogradu. JNA je postepeno, pod plaštom vojnih vježbi, zauzimala i kontrolirala strateški važne pravce, ključne putne komunikacije, mostove, dominantne objekte, centre veze, televizijske i radio predajnike i repetitore. Ove aktivnosti JNA i raspored jedinica ukazao je na činjenicu da je i prije zvaničnog početka rata i agresije Bosna i Hercegovina bila okupirana, te da su mjesta u kojima su Bošnjaci činili većinski dio stanovništva, bila stavljena u okruženje.¹⁹

14 Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (AIIZ), Fond SDS, inv. br. 490/4. *Odluka o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 24. 10. 1991; S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 1700-1702.

15 AIIZ, Fond SDS, inv. br. 490/4. *Odluka o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 24. 10. 1991; S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 1700-1702; Vidi i: „Vikend za glasanje“, *Oslobođenje*, br. 15584, Sarajevo, srijeda, 6. novembar 1991, 5; S. Selimović, I. Šabotić, *Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine*, 68.

16 AIIZ, Fond SDS, inv. br. 3-1171. *Naredba SDS*, Sarajevo, 26. 10. 1991; S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 1703-1704.

17 AIIZ, Fond SDS, inv. br. 491/5, *Odluku o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini* Sarajevo, 21. 11. 1991; S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 1705-1707.

18 Deklaracija o proglašenju Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, *Javnost, list srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, 1; S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 1718-1720.

19 Vidi: S. Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva*, 385.

JNA je povlačenjem iz Slovenije i Hrvatske bila raspoređena na teritoriji Bosne i Hercegovine, gdje je bilo raspoređeno devet korpusa.²⁰ Uz sve ovo JNA je formirala i naoružavala “dobrovoljačke jedinice”, kao i “srpsku TO” i tzv. “Vojsku republike srpske”.

“Za stvaranje države srpskog naroda i njene oružane sile, uloga JNA je najznačajnija”, isticao je Veljko Kadijević. On je, također, smatrao da komande i jedinice JNA čine kičmu za “VRS” sa kompletnim naoružanjem i opremom.²¹

Početak 1990. godine TO BiH je stavljena pod komandu GŠ JNA, te joj je oduzeto naoružanje koje je bilo raspoređeno na područja gdje su bosanski Srbi bili većina. Osim toga, Vijeće sigurnosti UN je donijelo Rezoluciju o embargu na naoružavanje Bosne i Hercegovine. Ove činjenice pogubno su djelovale na Bošnjake i odbranu Bosne i Hercegovine.²²

Nakon referenduma 1. 3. 1992. godine JNA je pokazala svu svoju brutalnost i dodatno ispresijecala komunikacije, zauzela mnoge tvornice, i zajedno sa srpskim „dobrovoljcima i paravojskom“ postavila barikade. Barikade su postavili mahom u gradovima u kojima Srbi nisu uspostavili svoju vlast. Širom Bosne i Hercegovine „incidenti“ se redaju kao na filmskoj traci, a najviše ih izazivaju pripadnici JNA i „paravojska.“ Žele se isprovocirati situacije kako bi došlo do upotrebe vatrenog oružja od strane Bošnjaka.²³

Maltretiranje naroda, ubistva, paljenje i miniranje poslovnih prostora i radnji u vlasništvu nesrba, bili su česta pojava početkom 1992. godine, a naročito nakon 1. 3. 1992. godine, kada je sve intenzivirano. Stoga su mnogi Bošnjaci i drugi nesrbi napustili svoje domove i otišli u inostranstvo ili u gradove gdje je legalna vlast bila dominantna. Na ovo su uticali i učestali pozivi za mobilizaciju u rezervni sastav JNA na koje se Bošnjaci većinom nisu odazivali. Neodazivanje pozivu na mobilizaciju podrazumijevalo je gubitak radnog mjesta, a nerijetko i stanarskog prava.

Nakon ovako temeljnih priprema, potpuno okupirane zemlje, dogovora između Srba i Hrvata, posebno onog u Gracu, te odluke Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini kojom su definirani „strateški ciljevi“, etničko čišćenje i uništavanje Bošnjaka i svega što je bošnjačko bilo je samo tehničko pitanje.²⁴

20 *Drinski korpus 1992-1995*, Vojna ekspertiza. Br. 06-01/6-6.1-328/01, od 14. 02. 2001.

21 Veljko Kadijević, *Protiv udar: Moje viđenje raspada Jugoslavije*, Beograd 2010, 148-162. (dalje: V. Kadijević, *Protiv udar*).

22 Reorganizacijom OS SFRJ, TO je stavljena pod komandu JNA. Shodno tome GŠ JNA je donio 14. 5. 1990. godine naredbu str. pov. br. 19-1, a na osnovu iste komanda 1. VO donosi 15. 5. 1990. naredbu str. pov. br. 1-190, „kojom reguliše preuzimanje, smještaj i čuvanje kompletnog naoružanja i municije od TO u magacine JNA,“ Faid Hećo, *Uloga Jugoslovenske narodne armije u agresiji na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo 2005, 285-286. „Nakon intenzivnog angažmana Evropske zajednice u prvoj polovini 1991. na pokušaju rješavanja krize u Jugoslaviji...i potpunog neuspjeha, ista 5. 7. 1991. godine uvodi embargo na uvoz oružja u SFRJ i zamrzava svu finansijsku pomoć“ Vlada SAD se pridružuje embargu 8. 7. 1991. godine, a Vijeće sigurnosti UN Rezolucijom 713 od 25. 9. 1991. godine uvodi embargo na isporuke oružja i vojne opreme za sve republike bivše SFRJ. S. Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva*, 386.

23 General Kadijević kaže: „...zadatke treba izvršavati u okviru sprečavanja međunacionalnih sukoba uz svjesno dozvoljavanje da neprijatelj prvi napadne.“ V. Kadijević, *Protiv udar*, 93 i 127.

24 S. Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva*, 387.

Etničko čišćenje i provođenje genocida

Nakon objavljivanja Kutiljerovog plana,²⁵ JNA i bosanski Srbi više nisu imali šta čekati, krenuli su u otvorenu agresiju. Zašto? Kutiljerov plan im je davao izvjesno pokriće; TO Bosne i Hercegovine je bila potpuno razoružana i obezglavljena; JNA je od mirnodopske u Sloveniji, preko rata u Hrvatskoj, došla u Bosnu i Hercegovinu kao potpuno spremna za rat, a uveden je i embargo na naoružanje Bosne i Hercegovine od strane UN.²⁶

Dakle, imali su sve pogodnosti. Tako je JNA je već 27. 3. 1992. napala Bosanski Brod i Derventu i stavila ih pod kontrolu.²⁷ Nakon toga, 1. 4. 1992. slijede napadi na Bijeljinu i Kupres, a 3. 4. 1992. i Banja Luka je stavljena pod punu kontrolu.²⁸

Priznanjem Republike Bosne i Hercegovine, kao samostalne i suverene države, od strane SAD i EZ, bosanski Srbi i JNA 6. i 7. aprila 1992. napadaju Sarajevo, a do kraja aprila napadani su i zauzimani jedan za drugim gradovi u Podrinju: 8. aprila Foča i Zvornik, 13. aprila Višegrad, 18. aprila Vlasenica itd. Istovremeno, bosanski Srbi i JNA napadaju i zauzimaju gradove u Posavini: 14. aprila Bosanski Šamac, a 30. aprila 1992. i Brčko. Prijedor je takođe napadnut i stavljen pod kontrolu 30. aprila 1992. godine.²⁹

Na udaru je bio Bratunac. Dana 14. aprila 1992. godine „dobrovoljci“ iz Srbije su prešli rijeku Drinu i ušli u selo Skelane u općini Srebrenica. Svrha njihovog ulaska u Bosnu i Hercegovinu bila je da „pomognu“ bosanskim Srbima da preuzmu vlast i prisilno uklone Bošnjake s tog područja. Tako je „Srpska vojska“ 17. aprila 1992. godine preuzela kontrolu nad Bratuncem. Bošnjaci su bili razoružani i prisiljeni da prihvate ultimatum kojim je trebalo da predaju civilnu vlast bosanskim Srbima.³⁰

Nakon sastanka u hotelu „Fontana“, na kojem su bili prisutni Arkanovi vojnici (SDB Srbije), političku vlast u općini Bratunac preuzeo je krizni štab kojim je predsjedavao Miroslav Deronjić. Deronjić je pristao na dolazak „dobrovoljaca“ iz Srbije, kao i na njihovu ulogu u primjeni sile.³¹

25 Karadžić, Boban i Izetbegović, pod pokroviteljstvom portugalskog diplomate Hose Kutijera, kao izaslanika EZ su 18. 3. u Sarajevu usvojili izjavu o principima novog ustavnog uređenja Bosne i Hercegovine. Prema toj izjavi, Bosna i Hercegovina treba da bude nezavisna država „sačinjena od tri konstitutivne jedinice, zasnovane na nacionalnim principima... Taj plan je desetak dana kasnije Izetbegović ipak odbacio, ali on je legitimirao nacionalno kao liniju podele kojom su išli i svi sledeći planovi...“ Branka Magaš, Ivo Žanić (priredili), *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zagreb-Sarajevo 1999, 202; Vidi: „Dogovoreno ali ne i potpisano“, *Oslobođenje*, br. 15714, godina IXLIX, Sarajevo, 19. mart 1992, 1.

26 S. Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva*, 387.

27 Djelimična hronologija preuzeta iz: *Drinski korpus 1992-1995*. Vojna ekspertiza, 45.

28 S. Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva*, 387.

29 S. Selimović, I. Šabotić, *Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine*, 141-144; S. Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva*, 387.

30 Arhiv ICTY, Predmet IT-02-54 (Predmet: Slobodan Milošević), *Izjava svjedoka Miroslava Deronjića*.

31 Naser Orić, *Srebrenica - svjedoči i optužuje*, Srebrenica 1995, 39-40. (dalje: N. Orić,

Međutim, Arkanovi „dobrovoljci“ nisu bili jedini koji su prešli granicu na Drini uz nalog za izvršenje specijalnog zadatka koji su dobili od političkog i vojnog vrha Srbije. U periodu od 21. do 23. aprila 1992. godine, u općinu Bratunac došla je formacija sa komandantom Reljićem na čelu, kapetanom JNA. Ta je jedinica bila u sastavu jedne oklopnomehanizovane brigade koja je bila stacionirana u Šekovićima. Reljić je u Bratuncu uveo vojnu vlast i o tome je obavijestio stanovništvo tako što je postavio plakate na kojima je pisalo da je on komandant Bratunca i da preuzima odgovornost za zbivanja u Bratuncu.³²

U napadima na naselja u kojima su živjeli Bošnjaci korišten je gotovo uvijek isti plan. Uvečer su „srpske vođe“ obavezno raspravljale o sudbini naselja koje namjeravaju napasti. Odluka bi redovno bila: *pobiti muškarce, spaliti domove i rastjerati nemoćne*. Oko 3-4 sata u rano jutro krenuli bi i opkolili naselje u tišini, a u rano jutro polazili u akciju. Dan prije toga, sve do jutra, negdje oko tri sata, jednu poruku satima bi preko megafona ponavljali: *„Građani, nemojte dozvoliti da zbog jedne puške bude zapaljeno cijelo naselje”*. To je djelovalo. Bilo je mnogo ljudi koji su htjeli poginuti uz otpor. Ali ostali bi ih smirivali i opominjali na živote njihove ili tuđe djece, svejedno. Takvi su šumama bježali prema Srebrenici. Mnogi su bez oružja zarobljeni ili ubijeni u pokušaju bijega.

Prvog maja 1992. godine u selo Hranču je ušao Luka Bogdanović, bivši zamjenik komandira policije u Bratuncu. Postavio je rok za predaju oružja do sutradan u podne. Oružje je predato kako je rečeno. Bile su to tačno sve cijevi za koje su mještani imali dozvole. Sutradan, 3. maja 1992. godine Srbi su opkolili selo sa transporterima koji su odmah počeli pucati po kućama. U isto vrijeme srpski su vojnici, uglavnom komšije, istjerivali mještane iz njihovih kuća. Muškarci su se sklonili u potoke i šumarke i gledali kako Srbi pale njihove kuće. Prvo su ulazili i pljačkali sve vrijedno, a zatim posipali benzinom i palili. Ukupno je tog dana izgorjelo oko 40 domova.³³

Taj dan uhvaćeni su i odvedeni u Bratunac Adem, Dževad, Nurif, Muhamed, Sead i Karim Ramić, Hajrudin, Abdulah i Samir Hodžić. Najmlađi Sead imao je 15 godina, najstariji Adem 30 godina. Neki su vidjeli kako ih ubacuju u Duhansku stanicu. Devet mladića potrpano je u bijeli kombi i svaki trag im se izgubio.³⁴

Srebrenica); Nijaz Mašić, *Istina o Bratuncu-agresija, genocid i oslobodilačka borba 1992-1995*, Tuzla 1996, 33-37. (dalje: N. Mašić, *Istina o Bratuncu*); N. Mašić, *Srebrenica*, 1; A. Huseinović, *Naser Orić*, 55-62.

32 Deronjić je u svom priznanju, koje je u presudi prihvatilo sudsko vijeće ICTY-ja, potvrdio da su dolazak jedinice JNA pod komandom kapetana Reljića i „dobrovoljaca“ iz Srbije dogovorila najviša rukovodstva Republike Srpske i SFRJ. Arhiv ICTY, Predmet Deronjić, (IT-02-61) *„Glogova“*, *Presuda Pretresnog vijeća*, 30. mart 2004, par. 72 i 73.

33 Vidi: Sejo Omeragić, *Satanski sinovi*, Ljiljan, Sarajevo 1994. (dalje: S. Omeragić, *Satanski sinovi*).

34 Vidi: S. Omeragić, *Satanski sinovi*; S. Omeragić, *Satanski sinovi: počeci ubijanja – mjesto Hranča*. <https://antidayton.com/satanski-sinovi-poceci-ubijanja-mjesto-hranca/>. (Preuzeto: 13. 12. 2020).

Ubijena je taj dan petogodišnja djevojčica Selma Hodžić koju je u naručju držala njena nena Hajrija kojoj je metak prošao kroz ruku, a dijete ubio. Dok su tridesetogodišnji Osman Ramić i četrdesetogodišnji Šaćir Ramić bježali, uhvaćeni su na njivi. Dovukli su ih Najdan Mladenović i Mirko Todorović pred kuću Ćamila Ramića i ubili udarcima sjekire u glavu. Pedesetogodišnji Bego Hodžić ubijen je na isti način.³⁵

Kuće su dugo dogorjevale u Hranči. Svaki dan kad se činilo da više nema šta gorjeti, buknuo bi plamen i osvjetljavao čitavo naselje. Sve to mogli su vidjeti oni u gradu i naseljima oko. Više niko nije spavao u svojim kućama. Ljudi su se poput uplašanih životinja krili po potocima i šumarcima oko Hranče.³⁶

Šest dana kasnije, 9. maja, ponovo su selo opkolili “srpski vojnici”, sada već sigurni da niko nema ni oružja niti se može braniti. Podvriskivali su i očito slavili svoje slijedeće ubijanje. Počela je pljačka i iznošenje iz preostalih kuća onoga što je vrijedno. Zatim je spaljeno još 55 kuća, a ljudi koji su se odvažili da spavaju u svojim domovima bili su ubijani ili živi spaljeni. Srbi su toga dana ubili Salku, Hajru, Avdu, Abdulaha, Selima, Idriza, Saliha i Musu Ramića, Nermina Jahića, Hasima Nukića i njegova dva sina, Abijara i Saliha, Hasana i Sulju Hodžića, Musu Sulejmanovića, Hameda, Nezira, Džemala, Šabana, Sulju, Hasana, Avdu i Osmana Salkića, Sadika i Osmana Avdića.³⁷

Leševi ovih ljudi ležali su na jednom mjestu, poneki na putevima i oko kuća. Ostali muškarci prikriveni su po iskopanim skrovištima u šumarcima. Četrdeset dvije žrtve ostale su iza ovog pokolja.³⁸

Naselje Suha je napadnuto 10. maja 1992. godine, a u napadima su učestvovali lokalni Srbi, pripadnici JNA i drugih jedinica koje su stigle iz Srbije. Bošnjački civili su ubijani, odvođeni u sabirni logor na stadion fudbalskog kluba „Bratstvo“ u Bratuncu, a potom i u logor OŠ “Vuk Karadžić”. Svi preostali Bošnjaci su protjerani, a njihova imovina je u potpunosti opljačkana i uništena.³⁹

Tokom agresije ubijena su 140 Bošnjaka ovog naselja. Najmlađa ubijena osoba je Neila Hodžić, beba koja je rođena 1992. godine, a ukupno je ubijeno 22 djece iz ovoga mjesta. Najstarija ubijena osoba je Smajo Husić, koji je rođen 1905. godine.⁴⁰

U naselju Zalužje je tokom agresije ubijeno 125 Bošnjaka. Njih 96 je ubijeno u genocidu, 22 tokom 1992. godine, dok su ostali ubijeni tokom 1993. i 1994. godine.

35 *Isto.*

36 *Isto.*

37 *Isto*

38 *Isto.*

39 Bedrudin Brljavac, *Obilježena 28. godišnjica zločina u mjestima Suha i Zalužje kod Bratunca*. <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/obilje%C5%BEena-28-godi%C5%AInjica-zlo%C4%8Dina-u-mjestima-suha-i-zalu%C5%BEje-kod-bratunca/1835692>. (Preuzeto: 12.11.2020); A. Huseinović, *Naser od Gazimestana*, 63-64.

40 Bedrudin Brljavac, *Obilježena 28. godišnjica zločina u mjestima Suha i Zalužje kod Bratunca*. <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/obilje%C5%BEena-28-godi%C5%AInjica-zlo%C4%8Dina-u-mjestima-suha-i-zalu%C5%BEje-kod-bratunca/1835692>. (Preuzeto: 12.11.2020).

U zločinima je ubijeno 20 djece, a najmlađa žrtva je Rasim Hasanović, rođen 1990. godine. Najstarija žrtva je Tima Jahić, rođena 1908. godine.⁴¹

U ovim naseljima je posebno iskazana brutalnost zločinaca prema djeci i ženama. Zločinci su ubijali svoje žrtve bez obzira na godine i spol. Tako je ubijena i Zekira Begić iz naselja Suha. Ona je ubijena zajedno sa svojom nerođenom bebom.⁴²

Srpske snage koje su se sastojale od JNA (Vojske Jugoslavije), Srpske Teritorijalne odbrane i policije, te specijalnih jedinica, „arkanovaca“ i „šešeljevaca“, 5. maja 1992. godine okružile su Bratunac. Dio stanovništva je izbjegao u brda, a oko 8.000 Bošnjaka smješteni su u logoru na stadionu FK Bratstvo. Atmosfera je bila mučna. Vojnici u uniformama JNA prolazili su sa torbama i od naroda oduzimali zlato i novac. Osim toga, palili su cigare na čelu zarobljenicima, željeznim šipkama tukli po glavi. Urezivali su krstove na čelo zarobljenika. Među zarobljenim je bio i imam, efendija Mustafa Mujkanović. Njega su strašno mučili. Tjerali su ga da diže tri prsta, ali on to nije uradio. Potom su ga pitali da li zna da klanja. I kad je zanijetio i počeo klanjati, ubili su ga. Ubijena je i djevojčica Saliha Salihović, koja je imala samo šest mjeseci, te Zahida Suljagić, koja je imala 110 godina.⁴³

U školi Vuk Karadžić u Bratuncu Bošnjake nisu mučili samo pripadnici tzv. „paravojnih formacija“. To su činili i pripadnici JNA. Čuvari su imali plave uniforme i pripadali su srpskoj policiji. Tu su bili i pripadnici civilne zaštite. Njihov zadatak bio je da uklone tijela mrtvih Bošnjaka. Među onima koji su u salu škole „Vuk Karadžić“ dolazili da muče Bošnjake bio je i veliki broj Srba iz Bratunca. Nakon tri dana mučenja, preživjeli Bošnjaci prebačeni su u logor na Pale gdje su ih tukli, samo u mnogo manjoj mjeri nego u Bratuncu. Konačno, 14. maja, preživjeli zatvorenici su oslobođeni kao dio razmjene na Vratnici i u Visokom.⁴⁴

U augustu 1992. godine, tragom užasnih priča izbjeglica iz Bratunca, holandska novinarska ekipa posjetila je Bratunac. O masakru nad Bošnjacima nisu saznali ništa od srpskih vlasti, ali su novinari samoinicijativno posjetili školu „Vuk Karadžić“ u kojoj je ubijeno 300-400 ljudi. Krišom i u atmosferi velikog straha da ih srpske vlasti ne uhapsu, obišli su školu „Vuk Karadžić“. U školi su vidjeli rupe od metaka, tek zamijenjen pod, a zidovi su bili svježe prefarbani. U blizini škole bio je kontejner pun ličnih karti sa bošnjačkim imenima. Također su u fabrici akumulatora u Potočarima našli neke pasoše. Pretpostavlja se da je oko 300 Bošnjaka ubijeno za ta tri dana, oko 150 u samoj sali i isti toliki broj ispred škole. Ima indicija da je određeni broj tijela spaljen, da bi se uklonili tragovi zločina.⁴⁵

U školi „Vuk Karadžić“ mučeni su i ubijani preživjeli Bošnjaci iz Glogove, ali i ostalih sela koja su krajem aprila i početkom maja 1992. godine opustošile srpske snage kojima je komandovao Miroslav Deronjić. S obzirom na to da je

41 *Isto.*

42 *Isto.*

43 Vidi: E. Bećirević, *Na Drini genocid*; A. Huseinović, *Naser od Gazimestana*, 62-63.

44 Vidi: Sejo Omeragić, *Satanski sinovi*, Ljiljan, Sarajevo 1994.

45 Vidi: E. Bećirević, *Na Drini genocid*.

Deronjić bio predsjednik kriznog štaba, on je vršio kontrolu nad TO i kontrolu nad bratunačkim policijskim snagama. Ove lokalne snage, zajedno sa pripadnicima Novosadskog korpusa JNA, 25. aprila 1992. godine su stigle u Glogovu u oklopnim transporterima, vojnim kamionima i policijskim automobilima.⁴⁶

“Srpska vojska” je tražila oružje po Glogovi i mještanima izdala ultimatum da oružje mora da se preda za dva dana. Dva dana kasnije, 27. aprila, stanovnici Glogove predali su oružje u akciji u kojoj su učestvovali Miroslav Deronjić, kapetan Reljić i Milutin Milošević, načelnik srpskog SUP-a, koji je stanovnicima Glogove obećao da neće biti napadnuti. Atmosfera je i prije ultimatumu bila veoma napeta. Bošnjaci su živjeli u strahu, a Srbi iz susjedne Kravice otvoreno su se naoružavali. Uprkos datim obećanjima, 6. ili 7. maja 1992, a u sklopu provođenja plana za napad na selo Glogovu, Miroslav Deronjić i kapetan Reljić otišli su u selo Magašići, odakle su imali pogled na cijelo selo Glogovu. Cilj im je bio da izvrše izviđanje Glogove kako bi pripremili napad na to selo.

Sastanku bratunačkog kriznog štaba o napadu na Glogovu prisustvovali su samo članovi kriznog štaba, kapetan Reljić, Raša Milošević, komandant odreda iz Kravice i još jedan čovjek koji je bio pripadnik Državne bezbjednosti Srbije. Na toj sjednici kriznog štaba Miroslav Deronjić je dao uvodnu riječ, najavivši, između ostalog, da će narednog dana biti provedena operacija napada na Glogovu. Objasnio je strateški značaj zauzimanja Glogove i rekao da se plan za stvaranje srpske nacionalne teritorije u opštini Bratunac ne može provesti ako se prvo ne zauzme selo Glogova i cjelokupno stanovništvo bosanskih muslimana ne premjesti iz Glogove na nesrpsku teritoriju u centralnoj Bosni. Izjavio je i da će se operacija trajnog uklanjanja bosanskih muslimana, ako operacija u Glogovi dobro prođe, narednih dana nastaviti u gradu Bratuncu i mjesnim zajednicama Voljavica i Suha. Nakon uvodne riječi Miroslava Deronjića i diskusije o planu za Glogovu, bratunački krizni štab je usvojio plan.⁴⁷

Miroslav Deronjić je 8. maja 1992. godine izdao naredbu za napad na Glogovu, na nebranjeno i razoružano selo. On je komandovao svim snagama, osim snagama JNA sa kojima je, međutim, imao izvanrednu suradnju i koordinaciju. Zamolio je kapetana Reljića da se aktivno uključi u napad, a ne samo da ga posmatra.

46 Sa tom grupom bio je Najdan Mladenović iz TO, kao i sljedeći bratunački policajci: Milutin Milošević, načelnik bratunačkih policijskih snaga (poznatih i pod nazivom Sekretarijat unutrašnjih poslova, dalje u tekstu: SUP), Miladin Jokić, Vidoje Radović, Dragan Ilić, Dragan Vasiljević, Sredoje Stević, Vuković i Tešić. Ove navode iz optužnice Deronjić je prihvatio u Sporazumu o priznanju krivice. Za precizne navode vidi: Arhiv ICTY, Slučaj Deronjić, (IT 0261) “Glogova“, *Optužnica i Sporazum o priznanju krivice* od 29. septembra 2003. Vidi i: E. Bećirević, *Na Drini genocid*.

47 Moguće je da se naglašavanje strateške važnosti pojedinačnih sela u istočnoj Bosni za ostvarivanje planova Velike Srbije učini kao preuveličavanje. Međutim, Glogova i Voljavica bile su ozbiljna prepreka u realizaciji srpskih monstuoznih planova. Naime, Glogova se nalazi u neposrednoj blizini Kravice, a Voljavica na putnoj komunikaciji Bratunac-Sase-Srebrenica i Bratunac-Fakovići-Skelani, što je bilo važno za izvoženja opljačkane robe iz Srebrenice i veze sa „srpskom opštinom Skelani“.

Kapetan Reljić je obavijestio krizni štab da će i jedinica JNA učestvovati u toj operaciji, jedan od prisutnih zastupnika je rekao: „Da, vojska će učestvovati, g. Deronjiću“.

Dakle, napad na Glogovu bio je združena operacija lokalnih srpskih snaga, specijalnih (tzv. paravojnih jedinica iz Srbije), kao i jedinice JNA (Vojske Jugoslavije) pod komandom kapetana Reljića. U ranim jutarnjim satima 9. maja 1992. godine pomenute snage opkolile su selo Glogova. Mještani Bošnjaci koji su prethodno razoružani, nisu pružili otpor. U svega nekoliko sati, srpske snage su tog 9. maja 1992. godine pogubile 64 Bošnjaka. Džamija je dignuta u zrak dinamitom, a kuće, polja i plastovi sijena su zapaljeni.⁴⁸ U Bratuncu su porušene džamije, mektebi i drugi sakralni objekti. Porušeno je sve ono što je podsjećalo na islamsku vjeru, kulturu i tradiciju.⁴⁹

U etničkom čišćenju Bratunca 1992. godine, koje su počinili JNA, Srpska teritorijalna odbrana, jedinice SDB i paravojne formacije iz Srbije, u samo nekoliko dana maja ubijena 603 Bošnjaka, a oko 20.000 ih je protjerano iz svojih domova.⁵⁰

Rat u Bosni Hercegovini je okončan potpisivanjem Dejtonskog sporazuma 14. decembra 1995. godine u Parizu. Po mišljenju mnogih istraživača, intelektualaca različitih profila, Sporazum je legalizirao genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini.⁵¹

48 Dana 10. ili 11. maja 1992. godine, Miroslav Deronjić je pozvan da na Palama podnese izvještaj o događajima u Glogovi i opštini Bratunac. Tom sastanku na Palama, koji je održan u hotelu „Panorama“, prisustvovali su Radovan Karadžić, Velibor Ostojić i Ratko Mladić, uz još pedesetak učesnika, među kojima su bili predsjednici kriznih štabova iz raznih opština. Svrha sastanka bila je da predsjednici kriznih štabova iz svih opština pod srpskom okupacijom u Bosni i Hercegovini podnesu izvještaje o bezbjednosnoj i vojnoj situaciji na terenu. Na zidu iza njih nalazile su se mape na kojima je raznim bojama prikazan nacionalni sastav stanovništva dijelova Bosne i Hercegovine. Srpska područja su bila označena plavom bojom. Miroslav Deronjić je na mapi pokazao svoju opštinu. Izvijestio je da su, prema njegovom naređenju, izvršili napad na selo Glogovu, da je Glogova djelimično uništena i većim dijelom spaljena, te da su Bošnjaci prisilno uklonjeni iz sela. Kad je završio izvještaj, prisutni u sali za sastanke su mu aplaudirali, a Velibor Ostojić je prokomentarisao: „Sad možemo da obojimo Bratunac u plavo“. To je značilo da su preuzeli kontrolu nad Bratuncem i da su Srbi snaga koja drži Bratunac pod kontrolom. Sve do 3. juna 1992. godine u naselju Suha ostalo je 38 Bošnjaka. Bili su to samo žene, djeca i starci. Strijeljani su 3. juna. Njihova tijela ekshumirana su 11. maja 2005. godine. Među ubijenim Bošnjacima bilo je i osmero djece. Najmlađe dijete imalo je dvije godine. Ovaj masakr bio je u skladu sa SDS-ovim planom da „Bratunac potpuno oboji u plavo“. Nakon masakra u Suhoj, u Bratuncu nije ostao nijedan živ Bošnjak. Uloga Miroslava Deronjića u SDS-u Bratunca, predsjedavanje kriznim štabovima, te naoružavanje lokalnog srpskog stanovništva uz direktne konsultacije sa Beogradom i vrhom SDS-a u Bosni i Hercegovini, potom veza sa JNA i tzv. paravojnim formacijama - studija su slučaja u malom na kojoj se vidi dobro funkcioniranje genocidnog srpskog sistema - od planiranja, organizacije i finansiranja, do komande i konačne implementacije ovog monstruoznog plana. Više o tome vidi: E. Bećirević, *Na Drini genocid*.

49 *Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu (1992-1995)*, 47.

50 *Podaci Udruženja preživjelih žrtava rata u Bratuncu*. Bratunac, 12. 5. 2020; *U Bratuncu obilježena 28 godišnjica od zločina nad Bošnjacima*. <https://www.preporod.info/bs/article/16748/bih-u-bratuncu-obiljezana-28-godisnjica-od-zlocina-nad-bosnjacima>. (Preuzeto: 12.11.2020).

51 Vidi: S. Čekić, *Dejtonski sporazum*.

Povratak i problemi povratnika

U periodu od 1992. do 1995. godine, približno 2,3 miliona ljudi u Bosni i Hercegovini bilo je primorano napustiti svoje domove. Statistike govore, a podatak je saopćen i na prvom Kongresu izbjeglih i raseljenih osoba Bosne i Hercegovine, održanom 27. juna 2007, da se od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma do 2007. u Bosnu i Hercegovinu vratilo blizu milion osoba. Ovo su podaci vladinih zvaničnika. Interesovanje za povratak u Bosnu i Hercegovinu ne opada, sudeći po broju podnesenih zahtjeva za registriranje potencijalnih korisnika pomoći na osnovu javnog poziva Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice. Riječ je o više od 40.000 porodica, odnosno oko 135.000 osoba koje se žele vratiti u svoje domove. Proces povrata imovine i stanarskih prava realiziran je u visokom procentu: 99,7%. Prema službenim pokazateljima, u Bosni i Hercegovini je od ukupno blizu 445.000 potpuno srušenih ili devastiranih stambenih jedinica, obnovljeno blizu 260.000, što je oko 45%.⁵²

Stanje na terenu, ipak, govori nešto drugačije. Ne postoji ni približno tačna evidencija prodane ili zamijenjene imovine, nakon što je ona vraćena u posjed ranijim vlasnicima ili nositeljima stanarskog prava. Nemali broj povratnika, povratnici su samo na papiru. Dio njih u ranija mjesta prebivališta navraća tek u vrijeme ljetnih odmora, dio njih vrijeme boravka, u različitim omjerima, „raspoređuje“ u oba bosanskohercegovačka entiteta.

Kakav je danas položaj povratnika u Bosni i Hercegovini, bez obzira na njihovu nacionalnost? Može li se dati generalna ocjena procesa koji je zapravo ključ reintegracije Bosne i Hercegovine? Vladini izvještaji, najčešće preko resornih ministarstava, daju, preovlađujuće, optimističnu sliku, ali i detektiraju određene probleme, objektivne ili subjektivne prirode, kad je proces povratka u pitanju.

Predstavnik UNHCR-a za Bosnu i Hercegovinu James Lynch ističe da je mnogo toga postignuto u oblasti povratka i održivog ostanka u Bosni i Hercegovini, ali i dalje je potrebno ulagati napore u povratak raseljenih osoba, posebno na zbrinjavanju ljudi iz kolektivnih smještaja. S druge strane, izvještaj Helsinškog komiteta za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, čiji se značajan dio odnosi na proces povratka u Bosnu i Hercegovinu, daje prilično drugačiju sliku: U 2006. manjinskih povratka gotovo da nije bilo. Mada se niko zbirno ne bavi analizom broja vraćene, pa prodane ili zamijenjene nekretnine, obilaskom povratničkih naselja i gradova može se ustvrditi kako je više od 50% u vlasništvo vraćenih stanova, kuća i posjeda, nekom vrstom kupoprodajnih ili zamjenskih ugovora promijenilo vlasnika, a barem još 30 posto je u procesu prodaje ili se koristi samo vikendom. Predmetom prodaje su i neki tek obnovljeni objekti sredstvima povratničkih fondova. Slabe rezultate provedbe Aneksa 7 u 2006. dodatno opterećuje, nerijetka, pojava onih koji su se prije

⁵² Vidi: Adnan Rondić, *Povratak: Između privida i stvarnosti*, Sarajevo 2007, 6-7. (dalje: A. Rondić, *Povratak*).

godinu ili više vratili, da bi sada, zbog neodrživog povratka, opet krenuli tamo gdje misle da mogu pre/živjeti.⁵³

Uzroke zbog kojih se život povratnika ne razlikuje previše od kraja do kraja, smatramo svojevrsnim faktorima *održivosti povratka*. Treba istaći da održivost povratka ovisi o najmanje šest faktora: sigurnost povratnika, ekonomski status povratnika, socijalna i zdravstvena zaštita dostupna povratnicima, mogućnost obrazovanja u povratničkim područjima, pravo i mogućnost učešća u organima lokalne samouprave i javnim preduzećima, pravo na kulturnu posebnost povratnika. Povratak u bratunački kraj medijski nije eksponiran kao što je to slučaj sa Srebrenicom, iako se na područje ove općine do 2007. vratilo blizu 7.500 njezinih prijeratnih stanovnika bošnjačke nacionalnosti. Međutim, značajan broj stanovnika Bratunca, a koji su spas potražili u srebreničkoj enklavi, ubijen je 11. jula 1995. u genocidu.

Povratak u sam grad Bratunac nije posebno izražen, za razliku od Srebrenice u čiju se gradsku zonu vratio priličan broj Bošnjaka. Bratunački Bošnjaci su se uglavnom vratili u seosko područje, koje obuhvata naselja Cerska, Konjević Polje i Glogova. Problemi s kojima se suočavaju, slični su problemima srebreničkih Bošnjaka.

Ovo područje je dugo vremena bilo područje nesigurnog življenja za bošnjačke povratnike. Tako je u naselju Glogova 2001. godine eksplozivnom napravom, podmetnutom ispod građevinskog materijala, ubijen povratnik Sejfo Ahmetović. Ovaj zločin nije riješen.⁵⁴

Napadi na imovinu povratnika kao i na njih same bili su česta pojava, posebno u samom Bratuncu. U posljednjim godinama incidenti su skoro prestali. Ipak tenzije u bratunačkoj općini su dizale odluke općinskih vlasti da se ne dozvoli ukop stradalih Bratunčana u okviru kompleksa novoobnovljene džamije u samoj gradskoj jezgri, te već svjetski poznat slučaj Fate Orlović, u čijem dvorištu je napravljena pravoslavna crkva. To se odražavalo na sigurnosne prilike, koje su, upravo zbog već navedenih razloga, bratunački Bošnjaci ocjenjivali nepovoljnim.

U bosanskohercegovačkom entitetu RS negira se *Bosanski jezik*. Zabranjuje se izvođenje nastave na bosanskom jeziku, a jezik se imenuje nepostojećim bošnjačkim jezikom. Time se vrši diskriminacija učenika koji žele da se njihov jezik imenuje *Bosanski*.

Situacija sa upošljavanjem u javnoj upravi, unekoliko je lošija nego u Srebrenici. I bratunački povratnici, uglavnom, bave se poljoprivredom i stočarstvom, no ovdje je problem plasmana viška proizvoda izraženiji nego u Srebrenici. Jedan momenat je vrijedno spomenuti: uzgajanje novih kultura, koje nisu tradicionalne na ovim područjima, u prvom redu malina, urodilo je plodom i sasvim pristojnom egzistencijom za nekoliko desetina bratunačkih obitelji.

53 A. Rondić, *Povratak*, 8-12.

54 Ramiz Salkić, *Godine borbe za slobodu, čast i dostojanstvo*, BMG, Tuzla 2018, 82.

Bratunac 2013. godine: Etnička struktura stanovništva

Godine 2013. izvršen je popis stanovništva u Bosni i Hercegovini. Bio je to prvi popis nakon rata i agresije. Etnička struktura stanovništva u Bosni Hercegovini i Bratuncu može se vidjeti u tabeli 3.⁵⁵

Tabela 3.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine i Bratunca prema etničkoj pripadnosti po popisu stanovništva 2013. godine							
Bosna i Hercegovina	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Ne izjašnjava se	Ostali	Bez odgovora
	3.531.159	1.769.592	1.086.733	544.780	27.055	96.539	6.460
Bratunac	20.340	7.803	12.350	33	26	86	42

Iz podataka u tabeli može se vidjeti da je u Bosni i Hercegovini živjelo 3.531.159 stanovnika, što je bilo 845.874 stanovnika manje u odnosu na 1991. godinu. Bošnjaci su bili najbrojnija etnička grupa i bilo ih je 1.769.592 osoba što je 223.364 osobe manje u odnosu na 1991. Srba je bilo 1.086.733 osobe što je 279.371 osoba manje u odnosu na 1991. Hrvata je bilo 544.780 što je bilo 216.072 osobe manje u odnosu na 1991. Ostalih, onih koji se nisu izjasnili i onih osoba koji su bili bez odgovora bilo je 130.054 ili 3,68% ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine. Procentualno je Bošnjaka bilo 50,11%, Srba 30,77%, Hrvata 15,43% u ukupnom stanovništvu Bosne i Hercegovine. U odnosu na 1991. godinu Bošnjaka je u ukupnom procentu stanovnika Bosne i Hercegovine bilo više za 6,61%, Srba manje za 0,43%, a Hrvata za 1,97%.

U Bratuncu je bilo 20.340 stanovnika, što je za 13.279 osoba manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 12.350 ili 875 osoba više u odnosu na 1991. godinu. Bošnjaka je bilo 7.803 što je 13.732 osobe manje u odnosu na 1991. godinu. Hrvata je bilo 33 što je 7 osoba manje u odnosu na 1991. godinu. Ostalih je bilo 154 ili 0,76% ukupnog stanovništva Bratunca.

Procentualno je Srba bilo 60,72%, Bošnjaka 38,36% a Hrvata 0,16%. U odnosu na 1991. godinu Srba je bilo više u ukupnom stanovništvu Bratunca za 26,59%. Bošnjaka je bilo manje za 25,70%, a Hrvata manje za 0,04%.

Uzroci ovakvih promjena u etničkoj strukturi stanovništva Bratunca mogu se tražiti u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, etničkom čišćenju i genocidu nad Bošnjacima. U periodu 1991-2013. godine broj Bošnjaka se u bratunačkoj općini smanjio sa 21.535 na 7.803 (za 13.732 osobe), a procentualno se njihov broj smanjio sa 64,06% na 38,36% u ukupnom stanovništvu ove općine. Svakako, ne treba zanemariti ni druge uzroke smanjenja Bošnjaka u Bratuncu kao što su sigurnosna situacija, ekonomska položaj, obrazovanje, putna i druga infrastruktura itd.

Prema popisu stanovništva 2013. godine bratunačka općina imala je 43 naselja, uključujući i grad Bratunac. Etnička struktura stanovništva u naseljima može se vidjeti iz tabele 4.⁵⁶

55 Vidi: *Popis stanovništva Bosne i Hercegovine 2013. godine*, Sarajevo 2016.

56 Vidi: *Popis stanovništva Bosne i Hercegovine 2013. godine*, Sarajevo 2016.

Tabela 4.

Stanovništvo općine Bratunac po naseljima, prema etničkoj pripadnosti, po popisu stanovništva 2013. godine							
	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Ne izjašnjava se	Ostali	Bez odgovora
Bratunac - općina	20.340	7.803	12.350	33	26	86	42
Bratunac – grad	7.858	730	6.997	27	23	73	8
Dubravice	274	---	270	---	---	---	4
Fakovići	114	---	113	---	1	---	---
Glogova	922	914	6	---	1	---	---
Hranča	359	259	99	---	---	---	1
Hrnčići	781	780	---	---	---	---	1
Jagodnja	45	44	---	---	---	1	---
Jaketići	21	---	21	---	---	---	---
Jelah	---	---	---	---	---	---	---
Ježeštica	346	---	345	---	---	---	1
Joševa	5	5	---	---	---	---	---
Konjevići	741	735	---	---	---	---	6
Krasanovići	288	156	130	---	---	1	---
Kravica	567	---	567	---	---	---	---
Lipenovići	4	---	4	---	---	---	---
Loznica	12	4	8	---	---	---	---
Magašići	527	236	289	2	---	---	---
Mihaljevići	233	231	2	---	---	---	---
Mlečva	5	---	5	---	---	---	---
Mratinci	5	---	5	---	---	---	---
Oćenovići	2	---	---	---	---	---	---
Opravdići	276	23	252	---	---	---	1
Pirići	31	31	---	---	---	---	---
Pobrđe	202	8	192	---	1	---	1
Pobude	1.288	1.286	---	---	---	---	2
Podčauš	137	74	63	---	---	---	---
Polom	217	---	216	---	---	1	---
Rakovac	440	36	388	---	---	16	---
Repovac	352	13	336	3	---	---	---
Sikirić	122	47	75	---	---	---	---
Slapašnica	304	37	266	---	---	1	---
Stanatovići	55	---	55	---	---	---	---
Suha	397	202	193	1	---	---	1
Šiljkovići	3	---	3	---	---	---	---
Tegare	216	73	143	---	---	---	---
Urkovići	504	504	---	---	---	---	---
Vitkovići	155	30	124	---	---	---	1
Voljavica	420	417	2	---	---	---	1
Vraneševići	97	---	97	---	---	---	---
Zagoni	316	18	298	---	---	---	---
Zalužje	223	221	2	---	---	---	---
Zapolje	72	72	---	---	---	---	---
Žlijebac	273	---	272	---	---	---	1

Iz podataka u tabeli mogu se vidjeti ogromne promjene u etničkoj strukturi općine, a posebno u gradskom naselju Bratunac. U periodu 1991-2013. godine broj stanovnika grada se povećao za 163 ili 2,12%. Bošnjaka je 1991. godine bilo 4.311 ili 56,02% u ukupnom stanovništvu Bratunca, 2013. samo 730 ili 9,29%. Broj Bošnjaka bio je manji u odnosu na 1991. godinu za 3.581 osobu ili 46,73% u ukupnom stanovništvu Bratunca.

U istom periodu broj Srba se povećao sa 3.037 (39,47%) na 6.997 osoba (89,04%). Broj Hrvata se smanjio sa 33 na 27. Historijski izvori pokazuju da je iz grada protjerano bošnjačko stanovništvo, a da je njihov povratak opstruiran na razne načine.

Treba istaći da održivost povratka ovisi o više faktora: sigurnost povratnika, ekonomski status povratnika, socijalna i zdravstvena zaštita dostupna povratnicima, mogućnost obrazovanja u povratničkim područjima, pravo i mogućnost učešća u organima lokalne samouprave i javnim preduzećima, pravo na kulturnu posebnost povratnika itd.

Zaključak

Geografski položaj, razvijena privreda, obrazovanje i zdravstvo utjecali su da Bratunac bude privlačno mjesto za život ljudi različitih kultura, vjera i naroda. Prije agresije, u Bratuncu su zajedno živjeli Bošnjaci, Srbi, Hrvati, Jugoslaveni i ostali. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u Bratuncu je živjelo 33.619 stanovnika. Bošnjaka je bilo 21.535 ili 64,06%, Srba 11.475 ili 34,13%, Hrvata 40 ili 0,12%, Jugoslavena 223 ili 0,66% i ostalih 346 ili 1,03%. Stanovništvo Općine je živjelo u gradu Bratuncu i još 12 mjesnih zajednica

Najviše stanovnika Općine živjelo je u gradu Bratunac - 7.695 ili 22,89% ukupnog stanovništva općine. U Mjesnoj zajednici Konjević Polje živjelo je 4.583 stanovnika ili 13,63% ukupnog stanovništva općine, Bjelovac - 3.985 ili 11,85%, Kravica - 3.359 ili 9,99%, Osamsko - 2.244 ili 6,67%, Glogova - 1.913 ili 5,69%, Hranča - 1.851 ili 5,51%, Voljavica - 1.625 ili 4,83%, Fakovići - 1.526 ili 4,54%, Suha - 1.379 ili 4,10%, Podčauš - 1.263 ili 3,76%, Blječeva - 1.197 ili 3,56% i Žlijebac - 999 ili 2,97% ukupnog stanovništva općine Bratunac.

Bošnjaci su činili većinu stanovništva u gradu Bratunac (4.311 ili 56,02%) te u mjesnim zajednicama: Bjelovac (78,72%), Blječeva (53,05%), Glogova (99,37%), Konjević Polje (99,15%), Podčauš (67,77%), Suha (88,76%), Voljavica (87,69%) i Žlijebac (51,55%).

Srbi su bili većina u mjesnim zajednicama: Fakovići (75,43%), Hranča (52,02%), Kravica (64,72%) i Osamsko (72,37%).

Dakle, Bošnjaci su činili većinu stanovništva u gradu Bratunac i osam mjesnih zajednica, a Srbi u četiri mjesne zajednice. To se može objasniti činjenicom da su Bošnjaci kroz historiju činili većinu stanovništva Bosanskog podrinja, pa tako

i Bratunca. Kod Bošnjaka je bio i veći priraštaj u odnosu na druge etničke grupe. Treba istaći i činjenicu da je period mira i prosperiteta od 1945. do 1991. godine omogućio da se oni "razvijaju" kao narod u Bosni i Hercegovini i socijalističkoj Jugoslaviji.

Bratunac je, kao strateški važan grad u planovima i ciljevima agresora, bio meta napada već od 1991. godine. Na ovaj bosanski grad je planirana, pripremana i organizovana agresija i zločin genocida nad Bošnjacima, te drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. U Bratuncu su organizirani logori za Bošnjake, ubijeni civili su "zatrpavani" u masovne grobnice, vršena su masovna i sistematska silovanja i drugi oblici seksualnog nasilja, ciljano uništavanje bošnjačke elite, masovno protjerivanje i deportacija civila, uništavanje kulturnih dobara i imovine, te uništavanje vjerskih objekata.

Godine 2013. izvršen je popis stanovništva u Bosni i Hercegovini. Bio je to prvi popis nakon rata i agresije. U Bratuncu je bilo 20.340 stanovnika što je za 13.279 osoba manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 12.350 ili 875 osoba više u odnosu na 1991. godinu. Bošnjaka je bilo 7.803 što je 13.732 osobe manje u odnosu na 1991. godinu. Hrvata je bilo 33 što je 7 osoba manje u odnosu na 1991. godinu. Ostalih je bilo 154 ili 0,76% ukupnog stanovništva Bratunca.

Procentualno je Srba bilo 60,72%, Bošnjaka 38,36%, a Hrvata 0,16%. U odnosu na 1991. godinu Srba je bilo više u ukupnom stanovništvu Bratunca za 26,59%. Bošnjaka je bilo manje za 25,70%, a Hrvata manje za 0,04%.

Uzroci ovakvih promjena u etničkoj strukturi stanovništva Bratunca mogu se tražiti u agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, etničkom čišćenju i genocidu nad Bošnjacima. U periodu 1991-2013. godine broj Bošnjaka se u bratunačkoj općini smanjio sa 21.535 na 7.803 (za 13.732 osobe), a procentualno se njihov broj smanjio sa 64,06% na 38,36%, u ukupnom stanovništvu ove općine. Svakako, ne treba zanemariti ni druge uzroke smanjenja Bošnjaka u Bratuncu, kao što su sigurnosna situacija, ekonomska položaj, obrazovanje, putna i druga infrastruktura itd.

Prema popisu stanovništva 2013. godine bratunačka općina imala je 43 naselja, uključujući i grad Bratunac. Analizom podataka mogu se vidjeti ogromne promjene u etničkoj strukturi općine, a posebno u gradskom naselju Bratunac. U periodu 1991-2013. godine broj stanovnika grada se povećao za 163 ili 2,12%. Bošnjaka je 1991. godine bilo 4.311 ili 56,02% u ukupnom stanovništvu Bratunca, 2013. samo 730 ili 9,29%. Broj Bošnjaka bio je manji u odnosu na 1991. godinu za 3.581 osobu ili 46,73% u ukupnom stanovništvu Bratunca.

U istom periodu broj Srba se povećao sa 3.037 (39,47%) na 6.997 osoba (89,04%). Broj Hrvata se smanjio sa 33 na 27. Historijski izvori pokazuju da je iz grada protjerano bošnjačko stanovništvo, a da je njihov povratak opstruiran na razne načine.

Summary

Geographical location, developed economy, education and health have influenced Bratunac to be an attractive place for people of different cultures, religions and peoples to live. Before the aggression, Bosniaks, Serbs, Croats, Yugoslavs and others lived together in Bratunac. According to the 1991 census, there were 33,619 inhabitants in Bratunac. There were 21,535 or 64.06% Bosniaks, 11,475 or 34.13% Serbs, 40 or 0.12% Croats, 223 or 0.66% Yugoslavs and the other 346 or 1.03%. The population of the Municipality lived in the town of Bratunac and 12 other local communities

Most inhabitants of the Municipality lived in the city of Bratunac - 7,695 or 22.89% of the total population of the municipality. In the local community Konjević Polje lived 4,583 inhabitants or 13.63% of the total population of the municipality, Bjelovac - 3,985 or 11.85%, Kravica - 3,359 or 9.99%, Osamsko - 2,244 or 6.67%, Glogova - 1,913 or 5.69%, Hranča - 1,851 or 5.51%, Voljavica - 1,625 or 4.83%, Fakovići - 1,526 or 4.54%, Suha - 1,379 or 4.10%, Podčauš - 1,263 or 3.76%, Blječeva - 1,197 or 3.56% and Žlijebac - 999 or 2.97% of the total population of the municipality of Bratunac.

Bosniaks made up the majority of the population in the town of Bratunac (4,311 or 56.02%) and in local communities: Bjelovac (78.72%), Blječeva (53.05%), Glogova (99.37%), Konjević Polje (99, 15%), Podčauš (67.77%), Suha (88.76%), Voljavica (87.69%) and Žlijebac (51.55%).

Serbs were the majority in local communities: Fakovići (75.43%), Hranča (52.02%), Kravica (64.72%) and Osamsko (72.37%).

Thus, Bosniaks made up the majority of the population in the town of Bratunac and eight local communities, and Serbs in four local communities. This can be explained by the fact that Bosniaks throughout history made up the majority of the population of the Bosnian Podrinje, including Bratunac. Bosniaks also had a higher increase compared to other ethnic groups. It should also be noted that the period of peace and prosperity from 1945 to 1991 enabled them to “develop” as a people in Bosnia and Herzegovina and socialist Yugoslavia.

Bratunac, as a strategically important city in the plans and goals of the aggressors, has been the target of attacks since 1991. Aggression and the crime of genocide against Bosniaks, as well as other forms of crimes against humanity and international law, were planned, prepared and organized against this Bosnian town. Camps for Bosniaks were organized in Bratunac, killed civilians were “buried” in mass graves, mass and systematic rapes and other forms of sexual violence were carried out, as well as targeted destruction of the Bosniak elite, mass expulsion and deportation of civilians, destruction of cultural goods and property and destruction religious buildings.

In 2013, a census was conducted in Bosnia and Herzegovina. It was the first census after the war and aggression. There were 20,340 inhabitants in Bratunac,

which is 13,279 less than in 1991. There were 12,350 or 875 more Serbs than in 1991. There were 7,803 Bosniaks, which is 13,732 fewer than in 1991. There were 33 Croats, which is 7 people less than in 1991. The rest were 154 or 0.76% of the total population of Bratunac.

The percentage of Serbs was 60.72%, Bosniaks 38.36% and Croats 0.16%. Compared to 1991, there were 26.59% more Serbs in the total population of Bratunac. There were 25.70% fewer Bosniaks and 0.04% fewer Croats.

The causes of such changes in the ethnic structure of the population of Bratunac can be traced to aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina, ethnic cleansing and genocide against Bosniaks. In the period 1991-2013, the number of Bosniaks in the municipality of Bratunac decreased from 21,535 to 7,803 (by 13,732 persons), and their percentage decreased from 64.06% to 38.36% in the total population of this municipality. Certainly, other causes of the decrease of Bosniaks in Bratunac should not be neglected, such as the security situation, economic situation, education, road and other infrastructure, etc.

According to the 2013 census, Bratunac municipality had 43 settlements, including the town of Bratunac. The analysis of the data shows huge changes in the ethnic structure of the municipality, especially in the urban settlement of Bratunac. In the period 1991-2013, the population of the city increased by 163 or 2.12%. In 1991, there were 4,311 or 56.02% Bosniaks in the total population of Bratunac, in 2013 only 730 or 9.29%. The number of Bosniaks was lower than in 1991 by 3,581 people or 46.73% of the total population of Bratunac.

In the same period, the number of Serbs increased from 3,037 (39.47%) to 6,997 persons (89.04%). The number of Croats decreased from 33 to 27. Historical sources show that the Bosniak population was expelled from the town and that their return was obstructed in various ways.